

Už niekoľko desaťročí sa neustále zmenšujú rozdiely medzi nárečiami a spisovnou slovenčinou i v našom meste. Je to do značnej miery spôsobené veľkým prílivom tzv. nepôvodného obyvateľstva najmä počas výstavby „priemyselného centra“. Veď z malého mestečka sa za pár rokov stalo veľké mesto, i keď sídliskového typu, čo samo osebe vyvoláva neželanú odlúčenosť jeho obyvateľov. Preto, aby sa aspoň čiastočne vyplnila medzera v neznalosti našej „prividzčiny“ vznikol tento príspevok, v ktorom sa na pokračovanie budeme zaoberať jej popisom

Prividzčina na slovíčko (úvod)

Ako sme už spomenuli, na „isté potlačanie nárečí“ pôsobia neodvratné komunikačné zmeny, ktoré sa na nás „valia“ zo všetkých strán, a či už v elektronickej alebo tlačenej forme, ale i to neželané sídliskové uzavretie sa do „svojej ulity“. O to menej nám zostáva času na osobný kontakt, v minulosti tak obľúbený. Veď len v krátkosti pripomeňme, ako radi spomíname (len staršia generácia, lebo mladí na spomínanie ešte nemajú čas) na páračky, posedenia „na ulici“, spoločné detské hry, ktoré sa konali bez „dotieravej“ televízie, či internetu. Toľko úvodom na zamyslenie sa.

Oslovili sme stredoškolskú profesorku Eleonóru Lančaričovú, ktorá spolu so svojím manželom vypracovali vysokoškolské diplomové práce s témou prievidzského nárečia. Prísľub o lektorovaní príspevkov dodržala, a preto v tomto roku budú pokračovanie uverejňované podľa ich diplomových prác.

Prievidzské nárečie je stredoslovenského typu, sformované v samotnom centre hornej Nitry – v Prievidzi – a v niekoľkých najbližších obciach, ktoré sú v súčasnosti už časťou mesta – Necpaľy, Malá i Veľká Lehôtka a Hradec. Z okolitých obcí sú to – Veľká a Malá Čausa, Lipník, Chrenovec, Brusno, Ráztočno, Jalovec, Morovno, Bojnice, Dubnica, Lazany, Poruba, Solka, Opatovce nad Nitrou, Kocurany, Šútovce, Koš, Sebedražie, Cigeľ, Nováky, Podhradie a Lehota pod Vtáčnikom. Zo vzdialenejších obcí sú to niektoré vo Vestenickej a Rudnianskej doline.

Z hľadiska vplyvov susedných nárečí možno dialekt Prievidze ohraničiť – zo severu bývalými nemeckými osadami, pohoriami Žiar, ktoré ho oddeľuje od turčianskych a Vtáčnik od tekovských nárečí. Na juhozápade pomyselnou hranicou od západoslovenských a riečkou Nitrica od bánovského a dolnotrenčianskych nárečí.

Ako sme spomenuli, prievidská oblasť susedí s mnohými nárečiami, a preto, hoci patrí do stredoslovenskej skupiny nárečí, prebralo mnoho aj zo susedného západoslovenského nárečia. No prievidské nárečie má i také znaky, ktoré žiadne iné nárečia nemajú. A práve tými sa budeme zaoberať.

Zvláštnosťou v príspevku bude prepis (transkripcia) hovorených nárečových slov. V tejto, verejne nevelmi prístupnej oblasti slovenčiny, sa vynecháva písanie tvrdého „y“, ako hlásky, ktorá sa v hovorenej reči zhoduje s mäkkým „i“, a preto, že v tom niet rozdielu, sa píše vždy len mäkké „i“. Ak je použité ako dvojhláska, alebo aj „j“, tak sa zapisuje ako „j̃“. Taktiež sa v prepisoch nepíše „ch“ ale „χ“, a koncové „l“ ale „l̃“. Navyše, nezvykle, sa vyznačujú aj mäkké spoluhlásky. Všetko je uvedené v nasledujúcich príkladoch.

V stati – hláskoslovie pripomíname, že prividzčina má okrem bežných samohlások, známych zo školských lavíc, aj netradičné alebo neužívané, a to výrazné prehlasované ä (aj vyslovované) a tzv. mäkké „o“ vo tvare „ö“. Ostatné, krátke i dlhé samohlásky sa vyslovujú tak, ako v bežnej slovenčine.

Spoluhlásky sú tiež zhodné so slovenčinou, a sú aj tak vyslovované, až na rozdiely v mäkkosti niektorých (veľmi nezvyklých), ktoré sú ďalej zobrazené v pároch – preto sa nedivme mäkkému – b-b̃; p-p̃; m-m̃; v-ṽ; f-f̃; g-g̃; k-k̃; l-l̃. Ich výslovnosť je tiež neobvyklá, preto ich rozpíšeme tak, ako sa zapisujú v odborných článkoch. Ako príklad použijeme slovo biu (bil), ktoré sa v našom nárečí vyslovuje ako „b'öu“, ale i ďalšie „p'öu“ (pil), či „rob'öu“ (robil). V ďalšom budeme používať zjednodušený zápis príslušných mäkkých spoluhlások skôr naznačeným spôsobom.

Príklady:

ä – sa vyskytuje po mäkkých variantoch perných spoluhlások:

- po b̃: tebä, sebä, prerábät', χibät', ribäcì;
- po p̃: päť, päta, päst', pämäť, kúpä (si), päχorit' (sa), sl'epäcì, zákrpätok;
- po m̃: mäť (med), mängat', mäso, mäčiar (aj meno), mädlit', mäžiar, mändraví, mäťje (sa mi);
- po ṽ: väža, zväz, väcì, hovädo, svätì, stavät', krívät', kväcnút';
- po g̃: gät'e, gät'el'ina, gäjdovat', gärbjar i gäl'bjar;
- po k̃: kämenje, ukäzuvat', skäd'e, käruvat';
- po f̃: triaf'ät', ako jediný príklad;

ö – mäkký variant samohlásky o, vyskytuje sa:

- po b̃: už uvedené böu, roböu, svrböu;

- po p': drapöu, kúpöu, spöu sa, χñapöu, lapöu i pöu (pil);
- po m': umöu, zlomöu;
- po v': spravöu, gñiävöu;
- po f': netraf'öu.

é – vyskytuje sa v niektorých ojedinelých slovách napr.: céra (dcéra), céruska, nénika, té (tie); oproti spisovnému é v prievidzskom nárečí stojí dvojhláska uo: dobré – dobruo, dlhé – dl'huo, ale u najstaršej generácii aj gľhuo;

ó – sa v pôvodnom nárečí vyskytovalo len v cudzích slovách, ale vyskytuje sa však aj v slovách: stlačil – stlačöu, hodil – hod'öu, buchol – buχöu, veril – veröu, druzgol – druzgöu, pleskol – plesköu, veril – veröu, stretol – stretöu, spustil – spust'öu, zmizol – zmizöu, užil – užöu, plel – pl'öu.

Dôsledne sa však zachováva rytmický zákon, napr.: pítil – pí'öu, súdil – súd'öu, kúril – kúroa pod.

Po neznej sykvake „š“ je to v prípadoch: sušil – sušöu, dusil sa – dušöu sa, ale našiel – naš'öu, prišiel – priš'öu, zišiel – ziš'öu.

Dvojhlásky sa v prievidzskom nárečí vyskytujú v tvaroch ja, je ju uo, io, z toho je a ju sú zhodné so slovenčinou. Ostatné sa vyskytujú v prípadoch:

ja – v niektorých prípadoch podľa vzoru vysvedčenie – učeñja,

znameñja, nárečja, drožd'ja, čítañja, kámenčja, zábradl'ja, šťast'ja.

uo (ô) – vylovuje sa ako ô – stuol, kuoñ, muoj. muoct', kostuol, ale aj ako alternatíva dlhého é v slovách: dobré – dobruo, pekné – peknuo, cudzie – cužuo.

io – sa používa v slovách pred dvojpernou spoluhláskou „u“, napr. dievča – d'jouča, polievka – pol'jouka, išiel – iš'öu, našiel – naš'öu;

l' – v prievidzskom nárečí je zvlášť veľká frekvencia mäkkého l'. Zvláštnosťou je, že l (l) medzi dvoma spoluhláskami sa mení na mäkké l' (l'). napr.: blcha – bl'cha, šklbat' – škl'bat', dlhý – dl'hý i gľhý, vlk – vl'k, hltať – hl'tať, mäkké l' je aj v slove Handľová, ale chlpok – χlpok, jablčko – jabľčko, vlča – vl'ča, pregígať – pregí'gať a pod.

Úvodom by vari stačilo, preto prosíme pozorných čitateľov, aby skúsili sami nahlas vyslovovať uvedené nárečové slová v popísanej podobe výslovnosti. Môžu si ich však aj porovnať pri rozhovore s „pravými prividžanmi“. A kde? Nuž, aj na námestí, v obchodoch, či počas návštev.

Spracoval Ján Sabo, lektorovala Eleonóra Lančaričová